

УДК 378.1

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Козловець М.А. (м. Житомир)

Анотації

В статті розглядається проблема впливу європейських інтеграційних процесів на національну ідентичність і формування європейської ідентичності; розкривається сутність феномену європейськості; аналізуються деякі "контури" українських реалій та окреслюються можливості й шляхи інтеграції України в європейський простір.

The article deals with the problem of the influence of European integration processes on the national identity and on forming of European identity; it reveals the essence of the phenomenon of Europeanism and gives the possibilities and ways of the integration to the European range.

Ключові слова

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, ОБ'ЄДНАНА ЄВРОПА, ЄВРОПЕЙСЬКІСТЬ, МОДЕРНІЗАЦІЯ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Вступ

Геополітичне й культурне самовизначення України у світі, поза сумнівом, належить до числа найбільш актуальних і проблемних сторін буття української нації. Після проголошення незалежності перед Україною як суверенною державою постала проблема пошуку формули інтеграційних процесів в європейські та світові структури, насамперед, з погляду осмислення того місця, яке вона має посісти в сучасному глобалізованому світі, адекватного співвіднесення внутрішніх проблем українського суспільства із європейськими і загальносвітовими тенденціями. Виразно задекларувавши світові про своє існування, інтуїтивно відчуваючи своє місце в Європейському Союзі, українці, однак, виявилися не готові до належного осягнення феномену європейськості. Подальший розвиток євроінтеграційних процесів дедалі більше загострює проблему збереження національно-культурних пріоритетів, перспектив з національною ідентичністю. Євроінтеграція може, з одного боку, розширити культурні обрії українського суспільства, посилити його дієздатність, збагатити палітру фарб буття, а з другого, – підірвати його життєві сили, зумовлювати моральний занепад і деградацію, розмивати культурну та етнонаціональну ідентичність. В Україні проблема євроінтеграції вже вкотре постає як питання національно-культурної ідентичності і виявляє себе в формі кризи ідентичності, проблемності збереження національного „Я” в мінливому,

мозаїчному і глобалізованому світі. На формування національної ідентичності, характер і зміст протікання цього процесу окрім зовнішніх чинників значний вплив мають соціокультурні та парадигмальні трансформації українського суспільства.

Мета статті: проаналізувати вплив євроінтеграційних процесів на формування національно-культурної ідентичності; з'ясувати сутність феномену європейськості; визначити шляхи інтеграції України в європейський простір.

Обговорення проблеми

Дискусії про ідентичність у контексті євроінтеграційних і глобалізаційних процесів значно активізувалися останнім часом. В них беруть участь як теоретики, так і практики – філософи, політологи і політики, історики, антропологи, соціологи й діячі культури. На зміст дискусій відчутно вплинули події в Європі останніх десятиліть ХХ століття, політично актуалізуючи європейські прагнення країн Центральної і Східної Європи, а це, своєю чергою, поновило дебати про європейськість у країнах Західної Європи. Водночас точаться дискусії про місце європейської культури та європейської цивілізації у світі.

Для вітчизняних дослідників проблема формування української політичної нації та національної ідентичності, визначення місця і ролі України в євроінтеграційних процесах є відносно новою. Вона лише недавно тематизувалася у працях А. Астаф'єва, В. Вандишева, В. Воронкової, Т. Воропай, А. Гальчинського, П. Гнатенка, О. Зернецької, Л. Нагорної, Ю. Павленка, Ю. Римаренка, Н. Рогозина, Ю. Шинкаренка М. Степика, С. Удовика, Г. Щокіна, Г. Яворської та інших.

У контексті теми статті на особливу увагу заслуговують праці І. Бойченка, Т. Возняка, Л. Губернського, І. Дзюби, О. Гриніва, Я. Грицака, М. Жулинського, О. Забужко, С. Здіорука, Н. Земзюліна, Г. Касянова, Р. Кіся, А. Колодного, П. Кононенка, Л. Костенко, В. Кременя, С. Кримського, В. Лизанчука, О. Пахльовської, М. Поповича, М. Розумного, М. Рябчука, О. Гнатюк, Б. Черкеса, С. Шамари, М. Шепелева, в яких розглядаються проблеми національної та культурної ідентичності українців на зламі ХХ і ХХІ ст., свободи особистості, місця і ролі релігії, моралі і права в духовному просторі євроінтеграції.

Осмислення різних аспектів модернізації освіти та принципів інтеграції національної освітньої системи освіти в європейську представлено в численних дослідженнях В. Андрущенко, В. Астахової, М. Головатого, В. Журавського, М. Згуровського, І. Зязюна, К. Корсака, В. Кременя, В. Кушерця, В. Лутай, С. Ніколаєнко, В. Огнев'юка, П. Сауха, А. Сбруєвої, В. Семиноженка, В. Скотного, В. Яблонського та ін. Проблеми геополітичного та екологічного статусу України за умов посилення тенденцій глобалізації стали предметом досліджень М. Кисельова, В. Ляха, А. Толстоухова та інших науковців.

Однак, незважаючи на чисельні публікації, дещо поза увагою вітчизняних науковців залишаються проблеми національно-культурної ідентичності в контексті сучасних євроінтеграційних процесів, особливості інтеграції України в європейський простір.

Для посткомуністичних країн „повернення” або „поворот” до Європи тісно пов'язані з питаннями ідентичності та, принаймні для деяких верств суспільства, бажанням лишити позаду негативну спадщину минулого або уникнути небажаних асоціацій з іншими їхніми сусідами по колишньому СРСР. Особливо гостро проблема ідентичності постає для нашої держави. Україна перебуває в силовому полі суперечливих суспільно-цивілізаційних тенденцій – глобалізації і національно-державного уособлення, модернізації і постмодернізації, орієнтації на Захід чи на Схід. Все це породжує ситуацію „системної кризи суспільства”, частиною якої є проблематичність державної, національно-культурної, соціальної та ідеологічної ідентичності.

Поза всякими сумнівами, новочасна українська нація (як і багато націй східноєвропейського простору) формувалася за несприятливих обставин. Дехто навіть стверджує, що процес творення української нації не закінчився й досі, позаяк цю націю не об'єднують ані спільна мова, ані спільна історична пам'ять, ані віросповідання – три елементи, визнанні за конститутивні для національної ідентичності [1, с. 31-49]. Безперечно, ці поділи існують і накладають свій відбиток на сьогодення України, відображаються у політичних позиціях українців, зовнішньополітичних пріоритетах.

Сьогодні, після хвилі розширення 2004 року, Європейський Союз охоплює переважну частину країн, які вважаються „європейськими”. „Дунайська” хвиля розширення 2007 року і намір у вже надто віддаленому майбутньому надати членство західнобалканським країнам мають ще більше зміцнити статус ЄС як уособлення самої Європи. Разом із тим деякі європейські країни стикаються з тим, що можна визначити як свідомо здійснювану ЄС політику виключення, і ризикують, залишаючись осторонь, спостерігати, водночас, як до клубу може вступити країна, яку багато хто навіть не вважає європейською (тобто Туреччина) [2, с. 119-139].

У зв'язку з об'єднанням Європи актуалізувалися дискусії про характер цього утворення: який статус воно повинно мати – статус союзу держав, конфедерації чи федерації, а, можливо, належить знайти якусь нову, оригінальну форму, ще не відому теоретикам права; чи повинні в цьому об'єднанні домінувати норми міжнародного права (які передбачають рівність держав-членів незалежно від їх розмірів та могутності) чи принципи конституційного права (які допускають можливість різного представництва в єдиному наднаціональному органі); чи одержить це утворення симетричний або асиметричний характер (в тому числі й проблеми бюджетного федералізму, представництва від регіонів чи національних меншин). Нарешті, зберігають значення й

запитання, як слід інтерпретувати поняття нації-держави і суверенітету, як співвідносяться національна та європейська ідентичності.

Схвалення на Лісабонському неформальному саміті ЄС проекту нової Угоди реформ Євросоюзу зняло з порядку денного збанкрутілу ідею Євроконституції стосовно федералізації Європи – створення (у форсованому режимі) об'єднаної Європи як наддержави. Унікальність європейської інтеграційної моделі з самого початку свого зародження полягала в тому, що вона утверджувалася і вдосконалювалася як модель міждержавних відносин. Не ілюзорні принципи „цілісності європейського народу”, „асиміляції європейських народів”, „досягнення колективної ідентичності поза межами націй”, а „Європа націй”, об'єднана Європа, центром інтеграційної перспективи якої, її головним суб'єктом і носієм залишаються „держави-нації”. Європа, що не демонтує, а, навпаки, поглиблює національну та соціальну ідентичність кожного народу – такими є принципової ваги засади євроінтеграційного процесу, які робили й роблять його привабливим для великих і малих народів, для „старої” і „нової” Європи. Європу об'єднують спільність долі й побоювання втратити національну та культурну тожсамість. „Європеїзація” несе з собою нову логіку „і те, й інше”, за якої національні правові та політичні культури, продовжуючи існувати, одночасно заглиблюються в загальноєвропейську культуру, тоді як космополітизм означає „логіку включених опозицій” [3, с. 268-288].

Ці принципи особливо значущі для молодих незалежних держав, зокрема й для України. Ми ще тільки робимо перші кроки на шляху остаточного самоствердження, зміцнення української нації, відтворення своєї ідентичності, і з цих об'єктивних причин перспектива наддержавності Євросоюзу не могла бути для нас однозначно привабливою.

Формула „Інтеграція без збереження національної ідентичності” нам не підходить. Ми ще не пройшли шлях її остаточного утвердження, робимо лише перші кроки. Україні насамперед необхідно виконати обов'язок перед самою собою, реалізувати місію остаточного самоствердження як суверенної держави. Ще І. Франко підкреслював, що „консолідування якихось вольних міжнародних союзів для досягнення вищих міжнародних цілей... може статися аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені” [4, 284]. Інакше кажучи, що кожен народ, скоро він дозрів до виокремлення себе з-поміж інших, закріпивши свою окремішність стійким „Я”-етнонім, закономірно прагне до якомога повнішого розгортання своїх сутнісних сил, актуалізації потенцій – до діяльного самоствердження. Будь-яке намагання проскочити, зім'яти цей етап рівнозначне збідненню, насильницькому порушенню „органічності” історії. Для українців ще не відбулося освоєння поняття „національного буття” як основи виокремлення й „внесення” у контекст світової цивілізації.

Модернізація не тотожня вестернізації, хоча існує й така точка зору. Вона не вимагає від жодної країни втрати своєї самобутності. На підтвердження цього можна навести багато прикладів. Так, скажімо, Канада, яка, з одного боку, не тільки розташована по сусідству зі США, а й має їх єдиним сусідом, майже повністю інтегрована у північно-американську економіку, живе в умовах практично відкритих кордонів, у мовному, етнічному, релігійному і культурному зрізах надзвичайно близька населенню Сполучених Штатів і при цьому залишається напрочуд самобутнім суспільством, котре істотно відрізняється від США. Сьогодні країни Центральної і Східної Європи, які щойно вступили в ЄС і НАТО, аж ніяк не розчинилися в європейському чи атлантичному „плавильному казані”, а, навпаки, зберігають свою індивідуальність і виявляють принциповість у відстоюванні власних національних інтересів.

Безапелечно, що країни, які освоюють західні технології з метою економічного розвитку, зазнають впливу вестернізації практично у всіх сферах суспільного і навіть особистого життя. Небезпека „вестернізації” чи „американізації” способу життя змушує ці країни здійснювати перетворення на власній культурно-цивілізаційній основі, поєднуючи національні традиції із західними інноваціями. Світовий досвід (наприклад, країни нової хвилі модернізації – Індія, Індонезія, Бразилія, ПАР і, звісно, Китай) свідчить, що успішна модернізація соціального і економічного розвитку не призводить до масштабної культурної вестернізації. Навпаки, вона викликає повернення до традицій, до консолідації на основі національної культури, до розуміння необхідності і цінності культурної самобутності.

Інтеграція в європейський простір – це не лише фізичне приєднання до тих чи інших європейських чи атлантичних структур, а насамперед творення всередині країни сучасних інституцій, які забезпечуватимуть конкурентоздатність економіки, технологій, предметно-політичних, освітньо-культурних практик. Найважливішою якістю сучасних держав є їх здатність до інноваційного розвитку, яка, у свою чергу, залежить від характеру політичної, економічної, соціальної і ціннісних систем суспільства на його постіндустріальній стадії. Очевидно, що інтеграція України в європейські структури – це не стільки засвоєння зовнішніх форм європейського життя, часом розкладкових і минутих, скільки вічної культурної та інтелектуальної спадщини, духу творчості, громадянської постави і всього того, що зветься „громадянським суспільством”.

Водночас належить усвідомити, що європейська перспектива – це не лише демократичні традиції, свобода руху ідей, товарів, фінансів тощо, а й насамперед новий рівень відповідальності. Відповідальності за дотримання високих стандартів у багатьох галузях, а надто – за спільне майбутнє, за ту саму спільну ідентичність, яка нині намагається увиразнитися із непростой взаємодії різних національних культур. Саме

різних, незважаючи на їхню не раз констатовану дослідниками подібність.

При цьому в жодному разі не йдеться про „зняття” європейською ідентичністю національної, а про вироблення багаторівневої моделі співіснування різних народів та культур під спільним знаменником Євросоюзу, основними рисами якої є мультикультурність та толерантність. Філософія європейського інтеграційного розвитку відображається формулою „єдність в розмаїтті”. Глибоко шануючи власні історичні корені, сучасний європеєць не відмовився від національної ментальності й культури свого народу, та їх органічно доповнює відчуттям належності, разом з іншими європейськими народами до єдиної субстанції зі спільними коренями та зі спільною перспективою на майбутнє. Кожен європейський народ долучає до загальної ідеї єдиної Європи власні неповторні риси. Як і сама Європа, європейська ідентичність не є чимось наперед (і назавжди) даним. Вона формується і видозмінюється. Не виключено, що з можливим вступом до ЄС, приміром, Туреччини він набуває невластивих йому натепер елементів.

Зазначимо й таке: справжня європейськість – категорія настільки ж умовна, наскільки символічна. Вона не збігається повністю з поняттям „Європейський Союз”, оскільки європейцями в культурному сенсі є значно більше число націй. Тому членство в Європейському Союзі не може бути свідченням успішного складання тесту на „європейськість” і зводити євроцентричні прагнення нашої країни лише до членства в ЄС було б неправильно, оскільки останній не має монополії на „європейськість”.

Закони й імперативи глобальної інтеграції вимагають від України чіткого визначення українського шляху розвитку і стратегічного вибору. На жаль, на вісімнадцятому році незалежності Україна досі ще не самоокреслилась – для самої себе, а відтак і для світу, – як самостійна держава. На відміну, наприклад, від польської (та, врешті, й інших еліт Східної Європи, різною мірою, але все ж рішуче проєвропейських), вітчизняна інтелектуальна еліта в цілому не висловила своєї концепції національної ідентичності України. Замість концепційної європейської стратегії, Україна (точніше – її правлячий клас) донедавна обрала шлях „багатовекторної” риторики, а сьогодні – європейського романтизму. А якщо європейська перспектива не існує в культурній ментальності суспільства та його еліт, то й на інституційному рівні не може постати жодної системної стратегії, спрямованої на розширення знання про себе у світі. Наслідком цього є „м’яка” ізоляція України від об’єднавчого європейського та євроатлантичного процесів.

Не випадково, в період гострого протистояння політичних сил, українцям через референдум пропонується зробити свій вибір у контексті сприйняття чи несприйняття європейського вектору розвитку України, насамперед євроатлантичної солідарності. Світовий розвиток

залишає Україні все менше часу для того, щоб усвідомити, що повноцінне „включення” в євроінтеграційні процеси не має альтернатив. По мірі того, як Україна буде інтегруватися в європейські й світові політико-економічні процеси і розвивати нові технології, вона неминуче буде сприймати властиві Заходу цінності. І, власне, європейська ідентичність України буде гарантією збереження і захисту її національної ідентичності.

Оскільки процес національної самоідентифікації визначається не лише способом буття даного народу, а й свідомими зусиллями суб'єктів історичної дії та інституційних методів виховання, то сьогодні необхідно переосмислити роль держави як суспільного інституту. На зорі новітньої незалежності, внаслідок неоліберального курсу українська держава втратила немало притаманних їй функцій.

Глобалістські тенденції у світовій економіці, жорстка конкуренція на міждержавному рівні ставлять перед нацією завдання, які в сьогоденному аморфному стані українська держава вирішити не в змозі, що призведе найближчим часом до глобального відставання, деградації нації. А на тлі посилення сусідів Україна ризикує де-факто втратити суверенітет, залишившись виконувати функції транзитної території повітряного коридору. Українська держава повинна бути не лише об'єктом євроінтеграційних процесів і глобалізації в цілому, а й суб'єктом, інституцією, здатною чинити супротив економічній чи культурній експансії.

Без розробки і послідовної реалізації національної стратегії, орієнтованої на глобальні виклики, переваги й небезпеки, Україна не зможе відстояти своє геостратегічне місце і роль в розвитку сучасної європейської і світової цивілізації. Необхідна кардинальна програма модернізації суспільства, яка б дозволила через 15-20 років говорити про „українське диво” і вивести Україну на якісно новий рівень розвитку.

Посилювати інтерес до пошуку власної європейської ідентичності українців слід не гаслами, а дієвими міркуваннями і практичними діями. Процес повернення України до Європи слід розглядати не як підготовку до вступу в „клуб заможних”, а як двосторонній процес ментального зближення всіх і кожного європейського народу з українцями й навзаєм. Взаємне зближення європейців та українців – це довгий шлях від „чужого” до „свого”, від „іншого” до „нашого”. Належне осмислення цього шляху може стати компасом чи дорожньою картою у взаємопошуках та взаємоосяганнях Європи й України, воно необхідне для швидкого повернення України під омофор європейського дискурсу.

Ми погоджуємося з твердженням О. Андрійчука про те, що в масовій суспільній свідомості українців існує три міфи, стереотипи про Європу: її демонізація, ідолізація та прагматизація.

Перший міф – демонізація – був зумовлений духовними й інтелектуальними впливами на український суспільно-політичний контекст московського (а на тих, у свою чергу, монголо-татарського) бачення в Європі ворога. Цей стереотип знайшов в Україні добрий ґрунт,

бо візантійська духовність Русі завжди шукала зовнішніх ворогів, якими пояснювала внутрішні негаразди. До того ж, соціальні та релігійні конфлікти українців із „польськістю”, „угорськістю” чи „румунськістю” легко було перетворити на конфлікт із „європейськістю” та спонукати нас до „відновлення” вигаданої єдності з північно-східним сусідом.

Саме цей стереотип більшовицькі ідеологи використали та вдало розвинули згодом. У маніхейській (двополюсній, із автономною силою двох начал – Добра і Зла) свідомості імперського православизму, культивованого на українських землях після згасання інтелектуальних та духовних центрів європейської України – Києво-Могилянської та Острозької колегій, місце „Сатани, який бореться із силами Добра”, посів „Захід, котрий експлуатує трудящих і змагає за війну в усьому світі”.

Сьогодні цей міф-шаблон модернізувався і часто стосується двох інших „ворогів Добра”: США і глобалізації, який експлуатують пропагандисти багатьох фундаменталістських рухів та ідеологій. Щоправда в Україні, на відміну від багатьох інших країн, цей міф втрачає об’єктивну вагу, скочуючись на політичний маргінес.

На відміну від першого другий міф – європейська ідолізація посідає чільне місце у свідомості українців. З відкриттям кордонів, падінням мурів між світами, українці на власні очі пересвідчилися, що міфи про Європу-ворога були лише інструментами імперської пропаганди. Українці переклали логіку функціонування європейської демократії на власну біполярну мову Добра і Зла, сформували собі в уяві новий міф про Європу як благодійницю. Гадаємо, що і підтримка вступу України до ЄС, яку наразі демонструє близько третини населення України, значною мірою зумовлена перебільшенням західного альтруїзму в міжнародній політиці, комплексом невпевненості у власних силах.

І третій міф – прагматизація, згідно з яким рух до Європи – це осучаснений міф про рух до комунізму, що є близьким для нас, однак хибним за своєю суттю. Лише осягнувши, що членство в ЄС не є нагородою, а зручним способом спільного існування ідейно єдиних, культурно близьких та економічно споріднених націй, Україна зможе розраховувати на своє прийняття Європою [5, с. 212-214].

Важливим чинником, навіть умовою успішної інтеграції України в європейський простір, є поліпшення відносин ЄС і Росії. Якщо бути реалістами і прагматиками, слід визнати, що в контексті доброї співпраці між Росією і ЄС європейська інтеграція України буде значно легшою і швидшою. Росія, у свою чергу, повинна зрозуміти, що ЄС є не ворогом, а другом, або принаймні, потенційним другом чи природним партнером. Тому вона повинна робити все можливе, щоб будувати довіру з ЄС, стати більш взаємопов’язаною з цією інституцією. Зі свого боку Євросоюз має виконати й свою частку роботи стосовно Росії, формувати довіру до неї. І всі русофобські спокуси чи схильності всередині ЄС,

звісно, повинні бути нейтралізовані. Зрозуміло, що Україна також повинна проводити збалансовану політику як на Сході, так і Заході.

Зайве казати, що як у минулому, так і нині характер українсько-російських зв'язків багато в чому є визначальним для загального стану нашої взаємодії із Заходом. Добросусідські відносини між нами створюють своєрідний місток, завдяки якому відбувається плідний діалог європейського та євразійського світів. Натомість ворожнеча зумовлює взаємну ізоляцію з переважанням східних впливів на більшості українських земель. Тож до впорядкування й гармонізації відносин українців із росіянами спонукає не лише власна добра воля, а й інтереси цивілізаційного розвитку загалом. Чим кращі будуть відносини Києва з Москвою, тим швидше відбуватися європейська інтеграція України. Сьогодні існує гостра потреба надати україно-російським взаєминам європейського прагматизму та відкритості

З моменту „роз'єднання” українці значно виразніше задекларували своє майбутнє в об'єднаній Європі, ніж росіяни. Росія для Європи була і є „*terra incognita*”, вельми важлива і стратегічна. Тому для комунікації з нею Європі дуже важливо, щоб Україна стала стратегічним мостом, котрий ретранслював би ідеї Європи на Схід і навпаки.

І найголовніше – європейська інтеграція України не спрямована проти Росії. Україна повинна розробити спільну стратегію, щоб Росія скористалася вигодою інтеграції України в ЄС. Бачити в росіян „інших” – не означає не любити чи не поважати їх, навпаки, це – можливість для спільного взаємодоповнювального розвитку двох незалежних народів та держав. І хто перший між ними спроможеться на формування чітких і зрозумілих принципів справді партнерської співпраці, той стане лідером двосторонніх відносин.

Має рацію польська дослідниця О. Гнатюк, говорячи про те, що „українським дискусіям про Європу й досі притаманне недостатнє усвідомлення того, що розмови про європейську тожсамість України не потрібно вписувати в дискурс, який вилучає з Європи інших (Росію, іноді разом з Білоруссю). Натомість належить відобразити відмінності чи розмаїття різних шляхів просування до Європи” [6, с. 289].

Вкрай непродуктивно конструювати ідентичність, послуговуючись так званім іншуванням (*othering*), коли „іншим”, належним до цілком відмінної цивілізації, стає культурно наближений сусід. У цьому контексті український „контрдискурс” почав не так витіснити імперський дискурс, як здобувати перевагу над його рудиментами. Можливо, саме тому в дискурсі не знайшлося місця для визнання самодостатньої вартості культур, відмінних від власної. Європейську риторику нерідко супроводжує неприхована погорда, а то й ворожість до східного сусіда, звучать аргументи на користь цивілізаційної вищості.

Разом з тим змушені констатувати, що правлячому класу Росії останнім часом вдалося помітно просунути на шляху творення ідеології позиціонування Росії як „альтернативної” ідентичності,

самобутнього шляху розвитку, який не потребує узгодження із західними зразками [7, с. 483-489]. Цивілізаційна лінія поділу між Європою та Євразією визначається насамперед культурою. І сьогодні Росія фактично бореться проти Європи на теренах України, стаючи завдяки цьому дедалі менш європейською і дедалі більш євразійською реальністю.

Важливим чинником формування європейської ідентичності в Україні є належне пошанування й осмислення власної філософської та політичної думки, як і самої вітчизняної історії. Треба досягнути „європейськості” української ідеї та рухатися до привнесення „українськості” в ідею європейську. Європеїзація України має відбуватися одночасно із українізацією Європи. Оскільки Європа протягом тисячоліть перебуває в пошуку власного духовного обличчя, український народ повинен також виразно задекларувати свій внесок у розвиток загальної європейської ідеї, однак для цього маємо органічно відчувати її своєю [8, с. 357-358]. Усвідомлення себе „європейцем” – навіть не так у ментальному, як у політичному сенсі – це шлях до справжнього згуртування народів і держав, що творять європейську спільноту. Шануючи власну історичну та духовну сутність, відкриваючи для себе, що вона нерозривно пов’язана з європейськістю, плекана з її джерел, та й сама була її джерелом, українці неодмінно прийдуть до осмислення власної української Європи, яка зможе і неодмінно долучиться до Європи польської, французької, німецької, італійської, чеської, естонської. [9, с.215]. Зазначимо, що ментально Україна в європейських справах ще тривалий час перебуватиме на попередньому, посткомуністичному етапі. Відкинувши коректність, слід сказати, що набутий в Європі образ України є не дуже позитивним. Щоправда цей образ України в Європі згодом трансформувалася в образ України в самій Україні. Донедавна для більшості європейців Україна була (а для декого ще й досі) є синонімом чи сателітом Росії. Здобувши державну незалежність, українці отримали шанс виразно задекларувати власну ідентичність і продемонструвати Європі та світові конкретні риси свого національного характеру. Прикро, але отриманий шанс для створення власного позитивного іміджу в Європі Україна змарнувала. У свідомості пересічного європейця Україна асоціюється з Чорнобилем, політичною нестабільністю, корупцією, а українець належить, у кращому випадку, до категорії сумлінного трударя, що вимушений шукати кращої долі за кордоном.

На жаль, під час формування європейської ідентичності, що часто постає „від протилежного”, українці часто виступали в ролі „іншого”, того, ким Європа, власне, не є, де вона закінчується. Лише останнім часом, особливо після подій 2004 року, ситуація дещо змінилася. Суспільний інтерес в Європі до України значно зріс, уважність до українських подій стає дедалі відчутнішою. Однак європейці на буденному рівні ще довгий час не вважатимуть нашу країну за одну зі своїх. Україна має усвідомити той факт, що неодмінними передумовами її євроінтеграційних проектів

залишаються подолання власної „кризи ідентичності”, визначення свого місця в сучасному глобалізованому світі під кутом зору особливостей національної духовної культури та цивілізаційної приналежності.

Сьогодні Україні навряд чи доцільно будувати свою політику щодо ЄС на основі визнання реальності швидкого вступу до цієї спільноти, що аж ніяк не знімає цього питання у більш віддаленій перспективі. Проте не варто нав'язувати суспільній свідомості комплекс „європейських очікувань”, пропонувати суспільству програми інтеграції до ЄС як нової національної ідеї. У такий спосіб євроінтеграційні проекти перетворилися б із зовнішньополітичної стратегії на один із впливових чинників внутрішньої політики, а відтак і на потенційне джерело довгострокових політичних ризиків.

Виходячи з того, що в найближчій перспективі реальні зрушення у справі європейської інтеграції видаються маловірогідними, а позитивний вплив її на економічну ситуацію в Україні (а, отже, і на добробут населення) є проблематичним, „європейські очікування” згодом можуть перетворитися на „евроскептицизм”, а відтак і на масовий комплекс „невиправданих сподівань” з усіма відповідними наслідками (зростання антиєвропейських настроїв, посилення антидемократичних рухів, гальмування реальної інтеграції в Європу та ін.). Питання ймовірного вступу України до Євросоюзу вимагає об'єктивного й всебічного розгляду з урахуванням інтересів та можливостей країн-членів ЄС [9, с. 74-76].

В Європі сьогодні практикуються різні альтернативні види взаємин із ЄС, і якщо в таких країнах, як Україна, дискурс про європейське майбутнє зможе більше засередитися на тому, як можна розвивати й інтенсифікувати участь у процесі європейської інтеграції і як можна змобілізувати стосовно цієї мети політичний порядок денний, а не на одержимості членством у ЄС як таким, то перспективи вдалої європеїзації й утвердження європейської ідентичності можуть виявитися набагато райдужнішими. Своєю чергою, цей момент залежить від визнання того, що європейська політика добросусідства – механізм радше включення, ніж виключення, і така політика може сприяти прогресу в плані як економічного розвитку, так і перспектив євроінтеграції. Він також залежить від того, наскільки реалістично на даному етапі сприймаються прагнення членства [10, с. 122].

Також життєво важливо переглянути – якщо взагалі не відкинути – ідею про взаємовиключний вибір між інтеграцією в ЄС та інтеграцією з країнами-членами СНД. І перше, і друге є частиною багаторівневого, широкого процесу європейської інтеграції. Ці два процеси, на наш погляд, не суперечать один одному, а взаємодоповнюють, оскільки для здійснення інтеграції з Євросоюзом потрібні багато в чому подібні реформи, що й для розвитку субрегіональної економічної інтеграції.

Інтегруючись в транснаціональні економічні, фінансові, політичні структури, ми, зрозуміло, не маємо шансів бути в авангарді. Проте навіть у тому економічному, фінансовому, політичному просторі треба бути

інтелектуально забезпеченим, духовно сильним і мати міцну культурну основу. Без них наше суспільство взагалі не буде мати перспектив. З цього приводу досить слушною є думка корифея сучасної української філософії С. Б. Кримського про те, що за всієї необхідності включення до світової спільноти, врахування інтеграційних процесів в економіці та виробництві, „найважливішим засобом збереження національної самоідентифікації є розвиток культури. Бо саме культура розвиває особистість людини, формує людей, нові покоління. І в напрямі саме культури проходить головна магістраль національної ідентифікації. Звичайно, велике значення має державний чинник – національний суверенітет, національна політика, але ці питання наразі починають поступатися культурним процесам” [11, с. 4].

Отже, європейська перспектива важлива як для України, так і для Європи. Тому потрібна взаємна співпраця. Європейський вибір України – це повернення до нашої національної ідентичності, нагадування того, що є альфою і омегою більше, ніж тисячолітнього нашого історичного шляху від хрещення Русі-України і до посткомуністичної доби.

Висновки

Аналіз розглянутої проблеми дає змогу сформулювати низку висновків:

1. Україна перебуває на етапі пошуку власної національної ідентичності. Незважаючи на розбіжність поглядів дослідників на майбутній характер української нації, вони єдині в тому, що українці переживають кризу національної ідентичності.

2. Інтеграція в європейські й світові структури сприятиме утвердженню української нації та державі в Європі й світі; але йти у Євросоюз слід сильною державою, яка заново самоідентифікувалася як європейська держава і самостійна у своїх рішеннях.

3. Перш ніж інтегруватися до Європи чи будь-якої іншої наднаціональної структури, Україна може і повинна сформувати власний національний проект – модель самодостатньої держави.

4. Багатовекторність, а сьогодні певного роду невизначеність і суперечливість геополітичної філософії – вельми небезпечна, бо держави, які тривалий час не можуть визначитися, стають „жертвами” більш могутніх геополітичних „партнерів”.

5. Стратегія національного поступу, наш європейський вектор – це створення в незалежній українській державі таких політичних, економічних, культурних і духовних підвалин розвитку, які забезпечать досягнення українським суспільством економічних та соціальних стандартів західноєвропейських країн.

6. Стратегічно майбутнє Україні в контексті євроінтеграційних процесів буде стимулюватися і визначатися такими чинниками, як: а) збереження її культурного архетипу і статусу в єдності із формуванням нової національно-політичної ідентичності і ментальності; б) всебічною

підтримкою освіти, науки, культури; в) здатністю і готовністю України, розв'язуючи свої локальні, національні проблеми, адекватно відповідати на виклики глобалізації.

Перспективи подальшого наукового дослідження:

✓ осмислення широкого спектру ремінісценцій більшості наших географічних сусідів щодо України;

✓ аналіз проблем національної ідентичності в контексті глобалізації;

✓ міждисциплінарні дослідження особливостей ставлення європейців до українців і можливості нашої участі в побудові європейської ідентичності.

Джерела

1. Черкес Б. С. Національна ідентичність в архітектурі міста: Монографія. – Львів: Вид-во Національного ун-ту „Львівська політехніка”, 2008. – 268 с.

2. Денджерфілд М. Європейський Союз і посткомуністична Європа: один підхід чи кілька? // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С.119-139.

3. Гальчинський Анатолій. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. К.: Либідь, 2006. – 312 с.

4. Франко І. Поза межами можливого // Зібрання творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 45. – С. 276-285.

5. Андрійчук О. Україна – Європа: тести на сумісність. – К.: Смолоскип, 2007. – 378 с.

6. Гнатюк, Оля. Прощання з імперією: Українські дискурси про ідентичність. – К.: Критика, 2005. – 528 с.- с.289.

7. Андреев А. Л. Образ России и образ Запада в сознании россиян // Вестник Российской академии наук. – Том. 78. - № 6. – 2008. – С.483-489.

8. Андрійчук О. Україна – Європа: тести на сумісність. – К.: Смолоскип, 2007. – 378 с.

9. Коваленко Т. В. Чи буде Україна європейською країною? // Україна в євроінтеграційних процесах: проблеми і перспективи: Тези доповідей 2-ї (2005 р.), 3-ї (2006 р.), 4-ї (2007 р.) Міжнародних науково-практичних конференцій, присвячених пам'яті першого президента МНТУ академіка Юрія Бугая / Упорядник Л. П. Каліберда. – К.: Вид-во МНТУ, 2007. – С.74-76.

10. Денджерфілд М. Європейський Союз і посткомуністична Європа: один підхід чи кілька? // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С.119-139.

11. Кримський С. Як Україні зберегти свою ідентичність та одночасно не закритися від іншого світу? // День. – 2000. – 11 жовтня. – С. 4.

Стаття надійшла 15.12. 2008 р.